

1979-1995 ARASI İRAN-ABD İLİŞKİLERİ

Alican EKREN*

Öz

İran 20.yy'ın başından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli kalelerinden biri olarak değerlendirilirdi. İslam devrimi ile birlikte bu kalenin kaybedilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş hedeflerini ve bu savaşta konumunu tahrip edici olmuştur. İran devrimi Ortadoğu'daki dinamikleri büyük ölçü de değiştirmiştir. Devrimin zaferiyle birlikte Humeyni, önceki hükümetin kararlarını, anlaşmalarını yok saymıştır. Bu da ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin son bulması anlamına gelmekteydi. Devrim sonrası dönem sadece İran dış politikası için değil aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu politikası için de önemli olmuştur. 1979 yılında meydana gelen devrim, İran'ın sadece monarşi geleneğini değil aynı zamanda iç ve dış politikalarını da değiştirmiştir. Devrim öncesi, bölgede Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük müttefiklerinden olan İran, 1979 sonrası tam karşıt bir konuma yerleşmiştir. Bu çalışmada 1979 devrimi ile birlikte kurulan İran İslam Cumhuriyetiyle birlikte ülke içi ve dışı politikalarda Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerin nasıl bir değişime uğradığını, savaşlar ve bölgesel politikalar perspektifinden 1995 yılına kadar olan süreçte incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İran, ABD, İran İslam Devrimi, İran Dış Politikası

1979-1995 IRAN-US RELATIONS

Abstract

Iran has always been evaluated one of the most important position of USA. The loss of this position, along with Islamic revolution, it destructed to the Usa's goals of the Cold War and its position in this war. The Iranian revolution has changed the dynamics in the Middle East on a large scale. Khomeini, with the victory of the revolution, ignored the decisions of the former government. Firstly, this meant exactly that the relations with the United States had come to an end. The post-revolutionary period was not only important for Iranian foreign policy, but also for the eastern policy of the USA. The revolution that occurred in 1979, not only changed the Iran's monarchy tradition, but also its domestic and foreign policies. Before the revolution, Iran, one of the supportive allied of USA, set itself completely opposite side after 1979. In this study will examine how the relations with the USA in the internal and external politics, together with the Islamic Republic of Iran, founded with the 1979 revolution, will be changed from the perspective of wars and regional politics until 1995.

Key Words: Iran, USA, The Iran Revolution, Iran Foreign Policy

*Bursa Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ekonomi Politikası Yüksek Lisans Öğrencisi,
ekrenalican@gmail.com

Giriş

Orta Doğu bölgesi üç dinin merkezi olması, yeraltı kaynakları bakımından zengin olması ve bu kaynakların dünya siyaseti için önemli konumda olmasından dolayı, uluslararası politikanın ilgisinin en üst düzeyde olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Bu bölgenin en önemli ülkelerinden birisi olan İran, dünyadaki tek Şii teokratik yönetime sahip olmakla beraber, kendine has kültürel ve tarihi yapısı ile Ortadoğu bölgesinde farklılaşmıştır. Orta Asya, Hazar Havzası ve Orta Doğu üçgeninin merkezinde bulunması ise önemini daha da arttırmıştır.

Şubat 1979'da gerçekleştirilen İslam Devrimi sonrasında İran tarihinde yeni bir yola girilmiştir. Devrim, İran'ın bölgedeki konumunu ciddi bir şekilde değiştirmiştir. Elde edilen zafer ile Humeyni, Şah döneminin anlaşmalarını ve hükümlerini geçersiz kılmıştır. Bu devrim ile birlikte ABD ittifakından tamamen kopmuştur. Bu kopuşla beraber İran, dünya siyasetinde ABD karşıtı politikaların değişmez tarafı haline gelmiştir. Rıza Şah Pehlevi'nin ülkeyi terk edişi ve akabinde Humeyni'nin İran'a dönüşü ile birlikte, Orta Doğuda dengeleri köklü bir biçimde değiştiren süreç başlamıştır. Bu süreç sadece İran'ı değil, Orta Asya, Hindistan ve Cezayir'e kadar uzanan coğrafyayı etkisi altına almıştır.

Devrime baktığımızda bunun İslami bir kalkışmadan çok, Şah rejimine karşı

topyekûn bir mücadele olduğu görülür. Devrim destekçisi gruplar içerisinde ılımlı İslamcılardan liberallere, aşırı İslamcılardan komünistlere kadar birçok grup vardı. Fakat Humeyni'nin de yeteneği ile birlikte, devrim sonrası yönetimi ele geçiren taraf radikal İslamcılar olmuştur. Humeyni elde ettiği bu zafer ile eski yönetimin tüm izlerini silmiş, yaptığı anlaşmaları ve hükümleri yok saymıştır. Özellikle devrim öncesi en büyük dostlarından olan ABD'nin ülkedeki söz hakkını ortadan kaldırmak için büyük çaba göstermiştir. ABD, Humeyni'nin bu davranışlarını hem kendine hem de bölgedeki en büyük müttefiki konumunda olan İsrail için tehdit olarak algılamış ve eski dostun kısa süre içerisinde en büyük halef konumuna gelmesi, kendisinin Ortadoğu için gelecek hedefleri ve politikalarında büyük değişimler yapmak zorunda bırakmıştır.

1. Rehineler Krizi

Devrim sonrası İran ABD arasındaki ilk gerilim Rehineler Krizi ile başlamıştır (Yeşil, 2014: 6). İran Şahının tedavi amacı ile ABD'ye gitmesini protesto eden bir grup öğrenci 04.11.1979 tarihinde Amerikan Elçiliğini basarak 52 elçilik personelini 444 gün süreyle rehin almışlardır. Öncelikle Şahın İran'a iadesini ve İran'ın Devrim sonrası Amerika tarafından dondurulan mal varlıklarının serbest bırakılmasını istemişler, isteklerinin yerine getirileceği zamana kadar

da rehineleri serbest bırakmayacaklarını söylemişlerdir (Yurdakurban, 2007: 21). Rehin alma olayı, “Viyana Komisyonu’nun yabancı misyonun güvenliği ilkesine ters düşmesine rağmen, Humeyni tarafından destek görmüş ve kendi planları çerçevesinde başarı ile kullanmıştır.

1980 yılında Nisan ayının sonlarına doğru ABD, rehineleri kurtarmak üzere operasyon yapılmasına karar vermiştir. 24 Nisanı 25 Nisana bağlayan gece Tebes Çölüne askeri çıkarma yapıldı. ABD yönetimi bu harekâtın devrim yandaşları için bir mesaj olabileceğini düşünüyordu. Fars körfezinde bulunan ABD güçleri de bu çıkarmayı tam kapasite desteklemeye hazır durumdaydılar. Fakat tüm bu hazırlıklara rağmen ABD’nin rehineleri kurtarma operasyonu tam bir fiyasko ile sonuçlanmıştır (Aliyev, 2007: 78). Düzenlenen operasyonun tam bir başarısızlık ile sonuçlanması, ABD ordusunun dünyadaki imajını neredeyse yerle bir etmiştir (Gündoğan, 2011: 68)

Yaşanan rehineler krizi İran için uluslararası sonuçları da beraberinde getirmiştir. 22 Mayıs 1980 günü Avrupa İktisadi Birliği üyeleri, ABD baskısı ile İran’a ekonomik boykot uygulamaya başladılar. Bu boykota diğer ülkeler ve Japonya, Kanada’nın yanı sıra Avustralya da katıldı. ABD ile ilişkilerin tekrar rayına oturması için tek bir şey

gerekiyordu. O da rehinelerin serbest bırakılmasıydı (Aliyev, 2007: 79). Irak’la başlayan savaş ve Amerika’nın İran’ın dondurduğu mal varlığını serbest bırakacağı üzerine yaptığı açıklamalardan sonra, 444 gün süren rehine krizi son bulmuş ve 52 rehine İran’ı terk etmişlerdir. Carter, İran’da yaşanan olaylarda başarısız olmasından dolayı, Başkanlık seçimlerinden mağlubiyet ile ayrılmış ve rehinelerin bırakılmasının aynı günü Amerika Birleşik Devletleri’nde Ronald Reagan Başkanlık görevine başlamıştır (Yurdakurban, 2007: 21). Rehinelere bırakılmasından sonra İran, ABD’den kendi iç işlerine karışmamasını ve uyguladığı yaptırımlardan vazgeçmesi hakkında adımlar atmasını beklemiştir (Aliyev, 2007: 81) Fakat Reagan bu isteklere kayıtsız kalıp İran aleyhine olan çalışmalarını daha da güçlendirmiştir ve sonra gelen Başkanlar döneminde de bu değişmeden devam etmiştir.

Rehine krizi İran’ın diğer ülkelere karşı “İdealist Devrim” politikasının daha ön plana çıkmasını sağlamıştır. İran bu politika ile Uluslararası düzende kendi bağımsızlığını korumaya çalışmıştır. Fakat bu “İdealist Devrimci” politikaları İran’ı bilinen diplomatik ilişkilerinden uzaklaştırmıştır. Yaşanan bu kriz süresince Humeyni’nin endişesi Velayet-i Fakih[†] düşüncesinin

[†] Din hukuku konusunda bilgin anlamına gelen fakihin vesayet ve yönetim yetkisidir.

gelişmesinin önüne geçeceğiydi (Halhalli, 2014: 83).

2. İran – Irak Savaşı

1980 yılının Eylül ayında başlayan İran ve Irak arasındaki savaşa başlamadan önce, 1980'lerin ortalarındaki durumu on yılın perspektifine oturtmak önemlidir. ABD'nin Körfez güvenlik sistemine yönelik duruşunun kökleri, savaş öncesi döneme kadar uzanmaktadır. İran'daki Şah rejiminin çöküşü resmi çarpıcı bir biçimde değiştirdi. Ayetullah Humeyni'nin yeni rejimi Birleşik Devletlerde şüpheyle karşılandı. İran devrimi ABD için iki sorun oluşturdu. Birisi Körfez'deki Arap ülkelerinde benzer sosyal ve politik karışıklık tehdidiydi. Diğeri, Körfez boyunca doğrudan İran saldırıları yapma olasılığıydı. (Naff, 1985: 62).

İran, yaşadığı devrim sonrasında, başta ABD ve İsrail olmak üzere birçok ülke ile problemler yaşayarak uluslararası camiada yalnız kaldığı bir duruma sokulmuştu. Bunu bir fırsat olarak gören Saddam Hüseyin, 1980'de İran'a saldırarak sekiz yıl sürecek savaşın fitilini ateşledi (Yurdakurban, 2007: 23). Saddam İran'da meydana gelen devrimin kendi topraklarına da sıçramasından korktuğundan, İran'daki Şii devriminin hızını kesmek istiyordu.

1980-1988 arası sekiz yıl süren İran – Irak savaşında ABD'nin Irak'a verdiği destek, sonrasında uyguladığı ekonomik, politik yaptırımlar ve ambargolar İran'ın benliğinde

önemli izler bırakmıştır. 1979 devrimi sonrasında İran bağımsız bir dış politika izlemeye başlayınca, ABD için bir tehdit haline gelmiş ve İran'ı “terörü desteklen ülkeler” listesine almıştır. Diğer taraftan Afganistan ve Irak'ı işgaliyle birlikte onu hem doğudan hem de batıdan kuşatması, Basra Körfezinde silahlı güç bulundurması, bölgede İran'ı önlem almaya itmiştir (Doster, 2012: 46). Uygulanan ambargolar sonrasında İran, alternatifler aramaya başlamış, Asya ve Avrupa'ya yönelmiştir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin işgaller yoluyla Ortadoğu'ya yerleşmesinden ve Rusya'nın ağırlığının azalmasından rahatsız olan İran, son zamanlarda Rusya'nın etkinliğinin artmasından memnun olduğunu bilinmektedir.

Sekiz yıl süren bu savaşta 1 milyon civarında insan hayatını kaybetmiştir. İnsan kaybının yanı sıra ekonomik olarak da büyük sonuçları olmuş ve 150 milyar dolar civarında maddi kayıp meydana gelmiştir. Irak batıdan alenen destek görmesine karşın bu savaşın galibi olamamıştır (Akbaş ve Baş, 2013: 27). Savaş sonrası dönemde Tahran yönetimi pragmatist bir politika izlemiştir. Sekiz yıl süren savaşın akabinde İran ekonomisi acilen yapılandırılması kaçınılmazdı. Rafsancani'nin planı ise dışarıdan mali yardım almak ve yabancı yatırımcıyı teşvik etme temellerine dayanıyordu (Efeğil, 2012: 66).

ABD'nin Irak politikasına baktığımızda bu çıkarlar bazında değişiklik göstermiştir. 1979 yılında Humeyni'nin ortaya çıkışından önce Irak'ı terör listesine alan ABD, Ayetullah Humeyni ile beraber, özellikle ABD ve İsrail üzerindeki radikal görüşleri nedeniyle Irak hakkındaki görüşlerini bir süre rafa kaldırmasına neden olmuştur.

1979 devrimi ile birlikte Humeyni'nin iktidara gelmesinin ardından başlayan İran – Irak savaşında ABD'nin Saddam Hüseyin'in İran'a saldırmasına olumlu baktığı bir dış politika benimsemiş ve ABD'nin bu tutumu, ikili ilişkileri adeta kopma noktasına getirmiştir (Akbaş ve Baş, 2013: 25). ABD iki amaçla Irak'a destek vermiştir; birincisi İran'ı kaybetmenin ve 444 gün süren rehine krizinin intikamını almak, ikincisi ise İran'da devrim sonrası kurulan Şia yönetiminin zayıflamasıyla beraber, İran'ın İslam ülkelerini birleştirme hayalinin bu savaş yoluyla yıkılmasını sağlamak (Semiz ve Akgün, 2005: 165). İran bu süreçte temel prensiplerden taviz vermeden, ülke içi özgürlükleri arttırma yolunda çabalarken, dış ülkeler ile de ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olmuştur (Semiz ve Akgün, 2005: 167).

3. Hazar - Orta Asya Siyaseti

İki ülke arasındaki çatışmaların en büyüklerinden biri de Hazar ve Orta Asya siyasetinde meydana gelmiştir. İran'ın etkin olmak istediği bu bölgedeki Azerbaycan,

Türkmenistan ve Kazakistan, petrol ve stratejik olarak oldukça önemli bir bölgedir (Semiz ve Akgün, 2005: 167). Hazar ve Orta Asya bölgelerindeki bağımsızlığını kazanan devletler denize kıyısı olmadığından, petrol ve gaz ihracatlarını sınır dışı devletlerden geçen boru hatları ile yapmaktadır. Bu boru hatları Sovyetler zamanından kalma eski ve artık işlevini yerine getiremez durumda hatlar olduğundan yenilenmesi gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri bölgede Rusya etkisini kırmak için, Rusya ve İran'ı bypass eden boru hatlarını desteklemiştir (Gökçegöz, 2007: 157). Bu amacını gerçekleştirmek için ABD, Avrasya enerji koridor üzerinden Akdeniz'e ulaşan bir boru hattı planlamıştır. Bu bölgede İran'ın önemli bir konuma sahip olması ve ABD'nin yaptığı bir açıklamada Afganistan ve Irak'tan sonra sıranın İran'a geleceği söylemi, İran'ı bölgede açıkça ABD karşıtı hareket etmeye itmiştir.

İran'ı rahatsız eden bir diğer husus ise ABD Savunma Bakanı'nın Bakû ziyareti olmuştur. Savunma bakanı Rumsfeld'in askeri işbirliği konularını görüşmek üzere yaptığı bu ziyaretten hemen önce NATO Başkomutanı ABD'nin "Hazar Havzası Koruma Programı" kapsamında üsler kurmak istediğini açıklamıştır (İdiz, 2005). Bu program İran'ın güvenlik çıkarlarını tehdit edeceği açıktır. Bu yüzden İran bu durma kati bir şekilde karşı gelmiştir.

İran'ın bölgedeki bilinen hedefi, açık denizlere kıyısı olmayan Orta Asya devletlerinin gaz ve petrolerini güvenli bir şekilde dünya pazarına ulaştırılmasında köprü görevi üstlenmektir. Esas gizli hedefi ise Türk cumhuriyetleriyle ilgili olmakla beraber, bölgede nüfuzunu arttırıp, etkili olmaya çalışan ABD'yi ve bölgede etkin olmaya çalışan ABD destekli Arap devletlerini bölgeden uzak tutmaktır (Semiz ve Akgün, 2005: 169).

İran aynı zamanda Hazar Denizinin statü tartışmalarına dâhil olan kıyıdaş bir ülkedir. Tahran yönetimi Hazar'ı sınır gölü olarak tanımlıyor ve 5 kıyıdaş ülke arasında %20'lik paylaştırılmasını veya ortak kullanılmasını savunuyor (Kuzey Haber Ajansı, 2016).

4. Orta Doğu Politikası

Ortadoğu, zengin enerji kaynaklarının bulunmasıyla, 20.yy itibariyle bölgedeki enerji kaynaklarına bağımlı tüm uluslar için, ekonomi politikalarını ve güvenliklerini etkileyen bir bölge haline almıştır. ABD'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisi, I. Dünya savaşı ile birlikte petrolün temel enerji kaynağı olması ile beraber artmıştır (Akbaş, 2011: 2). İran ise bir Ortadoğu ülkesi olmasıyla beraber, jeopolitik bakımdan çok önemli bir noktada yer alıp bölge politikaları açısından vazgeçilmezdir.

Devrim sonrası iki ülkenin de bölge politikaları etkilenmiştir. İran devrimi ile birlikte Ortadoğu üzerindeki dengelerde

önemli değişimler olmuştur. Soğuk Savaş öncesinde ABD'nin yakın müttefiki bir ülkede iktidar değilmiş ve tamamen ABD karşıtı bir çizgi benimsemiştir (Gündoğan, 2011: 68). Devrim ile birlikte İran'ın körfez ülkelerindeki Arap liderler başta olmak üzere, Ortadoğu'da bulunan Arap devletleri ile olan ilişkileri kırılmaya uğramıştır. Devrimin dini ve ideolojik yönü, İran'ın Ortadoğu'ya genişletilmiş bir politika uygulamasına neden olmuş ve İslam devrimi çoğu Arap milletinin İslami hareketlerini güçlendirmiş ve harekete geçirmiştir (Halhallı, 2014: 85).

Jeopolitik olarak İran, ABD'nin Ortadoğu'daki hedeflerinin tam merkezinde yer almaktadır. ABD hem kendisinin hem de bölgedeki en önemli müttefiklerinden olan İsrail'in çıkarlarının tehlikeye girmemesi için İran ile hep yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu amaç dâhilinde Nixon, "twin pillars" denen stratejiyi hem körfezde hem de bölgede uygulamaya başlamıştır (Kenneth 2004: 101).

Irak'ın 1990 yılında Kuveyti işgali bölgedeki tüm dengeleri değiştirmiştir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nden kurtulan ABD için büyük fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bunun en başında ABD'nin Körfez'e yerleşerek, "Devrimci İran'ın Kuşatılması," "Petrol bölgelerinin kontrol altına alınması," "Suudi Arabistan dâhil tüm körfez monarşilerinin bağımlılıklarının arttırılması ve bu yolla bir

çeşit protektora statüsüne indirgenmeleri” gelmektedir (Gündoğan, 2011: 71). Mevcut durumda ABD’nin bölgedeki askeri varlığı oldukça yüksek boyutlardadır. Bu da, ABD’nin Ortadoğu’daki politikalarının nihai amacı olan petrol ve İsrail’in güvenliği konusunda elini güçlendirmektedir.

5. Nükleer Politika

Nükleer enerji üreten ülkelerde istenildiği takdirde nükleer silah da üretilebilmesi gerçeği, uluslararası hukukta bu enerjinin kullanımı ile ilgili bir kısıtlama getirilmemesi durumunu beraberinde getirmiştir. Uluslararası Adalet Divanı’nın da görüşüne göre nükleer silahlarla ilgili kesin bir yasaklama getiren uluslararası bir belgenin olması gerekmektedir. Bu da demek oluyor ki, devletlerin nükleer silah üretimini yasaklayan hukuki anlamda mutlak bir sistem yoktur (Dalar, 2008: 297).

İran Nükleer Programı Şah Rıza Pehlevi dönemine dayanmaktadır. Pehlevi döneminde İran – ABD ilişkileri oldukça ileri seviyedeydi. Soğuk savaş döneminde ABD’nin SSCB’ye üstünlük kurma yolunda, İran’ın konumu oldukça önemli olmuştur. İran bir nevi SSCB’ye karşı tampon görevi görmüştür (Yeşil, 2014: 3). Bu dönemde ABD çevreleme politikasından dolayı İran’ı silahlandırmaya başlamıştır. Nükleer enerji alanındaki ilk gelişmeler de Şah döneminde ABD tarafından başlatılmıştır. 1957 yılında, İran ile ABD nükleer işbirliği antlaşması

imzalamış ve 1967 yılında ABD desteği ile Tahran Üniversitesi’nde ilk nükleer araştırma reaktörü açılmıştır (Köse, 2008: 20). Bunların devamında ise İran, 1968 yılında “Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması’nı” imzalamıştır. 1970 yılında ise İran, nükleer çalışmalarına hız vermiştir.

1979 sonrası İran’ın nükleer politikası tamamen değişmeye uğramıştır. İki ülke devrim sonrası düşman olunca, ABD İran’ın bölgede daha fazla güçlenmesini istemedi. ABD’nin desteği ile başlatılan nükleer çalışmalar, devrim ile birlikte nükleer silah olarak önce ABD’ye, daha sonra ise diğer müttefiklere doğru çevrilmiştir (Yeşil, 2014: 4). Devrim olduğunda Buşehr’deki iki reaktörün inşasında önemli mesafe kat edilmiş durumdaydı. Hatta bir tanesinin inşası bitmiş durumdaydı. Fakat devrim lideri Ayetullah Humeyni yönetimi yabancı bağımlılığın olmaması için nükleer çalışmaların devam etmesine sıcak bakmamıştır. Buşehr nükleer santralinin inşaatına geciken ödenekler ve 1 yıl sonra başlayan İran – Irak savaşı nedeniyle çalışmalarını durdurmuştur (Dalar, 2008: 280).

1980’li yılların sonlarına doğru nükleer enerji konusu İran’ın gündemine tekrar gelmeye başladı. İran 1990’lı yılların başında Çin ve Rusya ile nükleer reaktör inşası üzerine anlaşmaya varmıştı. İran’ın yaptığı bu

anlaşmaları ABD baskı ile bozmaya çalışmıştır. 1991 yılında İran, Çin ile Qinshan santraline benzer biçimde 300 MW'lık bir nükleer santral inşası için anlaşma sağlanmış ve bu anlaşma 1993 yılında onaylanmış olsa da, ABD'nin Çin üzerine kurduğu baskı sonucunda uygulamaya konmamıştır. Daha sonra 1994 yılında Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı ve İran Atom Enerjisi Örgütü ile Buşehr Nükleer Santral 1. Ünitesinin inşaatının tamamlanması için anlaşma yapılmış ve sözleşme 1995 yılında imzalanmıştır. Rusya'nın İran'a daha fazla nükleer santral kurma çabalarına tepki göstermiş, bu ülkeye daha fazla teknoloji transferi yapmasını engellemek için girişimlerde bulunmuştur (Dalar, 2008: 281).

Sonuç

Öncelikle devrim öncesi ve sonrası İran dış politikasına baktığımızda birbirine tamamen zıt iki şablon ortaya çıkmaktadır. Batı tarafından bakıldığında oldukça şaşkıncı ve imkânsız gibi gelse de aslında o kadar da şaşkıncı değildir. Devrim öncesi oldukça dostane ilişkiler içerisinde olan iki müttefik devlet, İslam devrimi sonrası tam karşıt pozisyona yerleşmişlerdir. 1979 İslam devrimin ardından İran, hem iç hem de dış dinamiklerde önemli değişimler yaşamıştır. İran'ın kendine has olarak nitelendirilebilecek dış politikası iç politikada nevi şahsına münhasır aidiyetten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, İran'ın dış

politika haritasının ülke içindeki Şiiliğin protest yapısından bağımsız olduğu düşünülemez.

Şah döneminde İran dış politikasında egemen olan Batıcı/Amerikancı ve laik sistemin bir anda bu kadar ani bir şekilde terkedilmesinin asıl nedeni İran halkı tarafından benimsenmemiş, özümsememiş olmasındandır. Devrim sonrası İran dış politikasında egemen olan düşünce, devrim ile beraber gelen rejimin güvenliğini ve ülke güvenliğini sağlamak, sonra da mevcut rejimin korunması ve ihracı çabası olmuştur.

Nükleer faaliyetler tarafından bakarsak İran'ın çizgisinde bir kayma olmamıştır. Devrim öncesi yürüttüğü faaliyetleri sonrasında da çalkantılı da olsa devam ettirme gayretinde olmuştur. Devrim ile beraber nükleer faaliyetlerin yavaşlaması iktidardaki görüş farklılıklarından ziyade, izolasyon ve ekonomik sıkıntıların sonucudur. Fakat ABD tarafından İran'ın nükleer faaliyetlere bakışın keskin bir biçimde değiştiğini söyleyebiliriz. Özellikle, devrim öncesi kendisi tarafından başlatılan nükleer çalışmalar, sonrasında kendisinin hedef olduğu bir risk durumuna dönüşmüştür. Devrimden 1995 yılında kadar İran'da ki nükleer santral inşasını engelleyecek baskılar ve ekonomik ambargolar uygulamıştır.

79-95 arası dönemde ABD-İran ilişkilerinde yaşananlar, hem ABD hem de İran için dış politikalarının ana unsurlarını oluşturmuştur. ABD için bölgede en büyük müttefiklerinden olan İran tarafından bir anda “Büyük Şeytan” olarak nitelendirildiği bir konuma gelmesi ABD’yi Ortadoğu politikasında değişime gitmesine neden olmuştur. Devrim sonrası ABD-İran ilişkileri tüm alanlarda olumsuz yöne doğru seyir almıştır. Fakat yaşanan rehine krizi ikili ilişkilerin tamamen kopmasına, diplomatik ilişkilerin tamamen kesilmesine neden olmuştur.

İslam devrimi sonrası ilişkiler ne kadar kopmuş olsa da iki ülke aralarında ki ilişkiyi karşılıklı çıkar temellerinde devam ettirme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu tarihler arasında özellikle iki ülke arasındaki petrol ve petrol ürünleri ticareti, diğer taraftan gıda ve askeri malzeme ticareti önemli yer kaplamıştır. Uygulanan bu politikanın amacı İran’ın bulunduğu zor durumdan kurtulmak istemesi, ABD’nin kaybettiği mevzilerin en azından bir bölümünü tekrar geri kazanma amacıyla olmasıdır.

Kaynakça

Akbaş, Zafer; BAŞ, Adem (2013). “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”. *History Studies*, 21-44.

Akbaş, Zafer (2011). “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi”. *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı: 1-18.

Aliyev, Vasib (2007). “Devrim Sonrası İran - ABD İlişkileri (1979 – 1991)”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi

Akgün, Birol; Yurdakurban, İsmail. “Devrim Sonrası İran Dış Politikası” (1979-2005). Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Çelik, Kadir Ertaç (2016). “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”. *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*.

Dalar, Mehmet (2008). “İran’ın Nükleer Programı: Uluslararası Hukuk Bağlamında Bir Analiz”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*: 24.24.

Doster, Barış (2012). "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası". Ortadoğu Analiz, 44-51.

Efegil, Ertan (2012). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. Ortadoğu Analiz, 48.

Gökçesöz, Selim (2007). "Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye'nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri." Güvenlik Stratejileri Dergisi,

Gündoğan, Ünal (2011). 1979 "İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi". Orta Doğu Analiz Dergisi, Ankara: Eflal Matbaacılık, 67-73.

Hallallı, Bekir (2014) "Humeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989)". Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 75-96.

İdiz, Semih (2015). "Hazar Havzasındaki Stratejik Manevralar" Milliyet,

Katzman, Kenneth (2000). "Iran: US Policy and Options." Library Of Congress Washington DC Congressional" Research Service:

Köse, Talha (2008). "İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları". SETAV.

Naff, Thomas. Gulf (1985). "Security and the Iran-Iraq war". NATIONAL DEFENSE UNIV WASHINGTON DC,

Pollack, Kenneth M (2004). The Persian Puzzle. The Conflict between Iran and America,

Yeşil, Caner (2014). "Nükleer Kriz Üzerinden Devrim Sonrası ABD – İran İlişkileri." Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Semiz, Yaşar; Akgün, Birol (2005). "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri." Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi: 9.